

Jarowiecki, Jerzy

">>Strażnica Zachodnia<< 1922-1939 : źródło do dziejów myśli zachodniej w Polsce", Tomasz Nodzyński, Zielona Góra 1997 : [recenzja]

Rocznik Historii Prasy Polskiej 2/2(4), 233-237

1999

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jerzy Tomasz Nodzyński
JAROWIECKI „Strażnica Zachodnia” 1922–1939.
*Źródło do dziejów
myśli zachodniej w Polsce*
Wyższa Szkoła Pedagogiczna
Zielona Góra 1997, s. 182.

(“Strażnica Zachodnia” 1922–1939.
Source to the History of the Western Thought
in Poland)

„Strażnica Zachodnia”, będąca czasopismem najpierw Związku Obrońców Kresów Zachodnich, a później Polskiego Związku Zachodniego w latach 1922–1939, stanowiła „główny instrument tworzenia i rozwoju ideologii zachodniej”, a zarazem ważne źródło do dziejów tej ideologii w okresie międzywojennym¹. Choć wielu badaczy historii ziem zachodnich i stosunków polsko-niemieckich (m.in. J. Krasuski, R. Dąbrowski, S. Potocki, A. Szefer, M. Mroczo, W. Wrzesiński, B. Piotrowski, E. Serwański) odwoływało się w swych pracach do poglądów przedstawionych na łamach „Strażnicy Zachodniej”, sam periodyk — poza uwagą Grzegorza Labudy — nie wzbudził zainteresowań badaczy, w tym historyków prasy. Dobrze się więc stało, że Tomasz Nodzyński uczynił przedmiotem swej pracy doktorskiej (w Zakładzie Historii XIX i XX w. Instytutu Historii WSP w Zielonej Górze) samo czasopismo, jego dzieje oraz program i na jej podstawie napisał wymienioną w tytule książkę.

Czytelnicy otrzymali wartościową pracę, a historycy monografię czasopisma napisaną z dużą kompetencją, zawierającą rozważania o charakterze pisma jako nośnika myśli ideologii zachodniej. Praca

¹ G. Labuda, *Polska granica zachodnia. Tysiąc lat dziejów politycznych*, Poznań 1971, s. 247.

składa się z czterech rozdziałów poprzedzonych dobrze napisanym wstępem, w którym autor, odwołując się do definicji A. Czubińskiego oraz M. Mroczo, podjął próbę przedstawienia pojęcia „myśli ideologii zachodniej”. Rozpoczął od zacytowania definicji A. Czubińskiego, który myśl zachodnią rozumie jako „dążenie do ukierunkowania państwa polskiego w oparciu o ziemie zachodnie, zwrócenie społeczeństwa polskiego frontem ku zachodowi”². Jego zdaniem działania te utożsamiane są często z piastowską (zachodnią) orientacją terytorialną, przeciwstawianą orientacji jagiellońskiej (wschodniej). We wstępie, a następnie w licznych miejscach w pracy wykorzystuje wyniki badań nad myślą wschodnią wielu historyków; poza pracami A. Czubińskiego³ przywołuje opracowania W. Wrzezińskiego⁴, M. Mroczi⁵, H. Zielińskiego⁶, M. Orzechowskiego⁷, B. Piotrowskiego⁸ i innych.

W rozdziale pierwszym przedstawiono genezę i polityczno-ideowe podstawy „Strażnicy Zachodniej” w latach 1922–1939, ukazując miejsce Związku Obrony Kresów Zachodnich — Polskiego Związku Zachodniego w życiu społeczno-politycznym II Rzeczypospolitej. Autor opisał działalność wydawniczo-prasową ZOKZ — PZZ, genezę

² A. Czubiński, *Polska myśl zachodnia XIX i XX wieku*, „Polska Zachodnia” 1958, t. 1, s. 247.

³ A. Czubiński, *Problematyka polskich ziem zachodnich. Zagadnienia niemcoznawcze w działalności Uniwersytetu Poznańskiego w okresie II Rzeczypospolitej*, „Dzieje Najnowsze” 1973, nr 3.

⁴ W. Wrzeziński, *Kresy czy pogranicze? Problem ziem zachodnich i północnych w polskiej myśli politycznej XIX i XX w.*, [w:] *Polska myśl polityczna XIX i XX wieku*, t. 6: *Między Polską etniczną a historyczną*, Wrocław 1998; tenże *Niemcy w polskiej myśli politycznej 1864–1914. Główne nurty*, [w:] *Polska myśl polityczna XIX i XX wieku*, t. 1: *Polska i jej sąsiedzi*, Wrocław 1975; tenże, *Sąsiad czy wróg? Ze studiów nad kształtowaniem obrazu Niemca w Polsce w latach 1795–1939*, Wrocław 1992.

⁵ M. Mroczo, *Związek Obrony Kresów Zachodnich 1921–1934. Powstanie i działalność*, Gdańsk 1977; tenże, *Propaganda problematyki ziem zachodnich w działalności Związku Obrony Ziemi Zachodnich — Polskiego Związku Zachodniego (1921–1939)*, „Polska Zachodnia” 1976, z. 3.

⁶ H. Zieliński, *Sprawa polskich ziem i granic zachodnich w polskiej myśli politycznej XIX i XX w.*, [w:] *Naród i państwo. Prace ofiarowane Henrykowi Jabłońskiemu w 60. Rocznicę urodzin*, Warszawa 1996; tenże, *Poglądy polskich ugrupowań politycznych na sprawy ziem zachodnich i granicy polsko-niemieckiej (1914–1919)*, [w:] *Problem niemiecki w traktacie wersalskim*, Poznań 1963.

⁷ M. Orzechowski, *Tradycje piastowskie w polskiej myśli politycznej XX w.*, [w:] *Piastowie w dziejach Polski*, Wrocław 1975; tenże, „Idea zachodnia” w myśli politycznej Wielkopolski (1918–1939), „Kronika Wielkopolski” 1975, z. 2–3.

⁸ B. Piotrowski, *O Polskę nad Odrą i Baltykiem. Myśl zachodnia i badania niemcoznawcze Uniwersytetu Poznańskiego (1919–1939)*, Poznań 1987.

i powstanie „Strażnicy Zachodniej”, omówił cele i program pisma. ZOKZ powstał w 1921 r., wywodził się ze struktur działającego w latach 1919–1921 w Poznaniu Komitetu Obrony Górnego Śląska, w jego skład weszły m.in. Towarzystwo Kresów Pomorskich, Towarzystwo Przyjaciół Pomorza, Towarzystwo Nadnoteckie, Towarzystwo Straży Kresów Zachodnich, Towarzystwo Przyjaciół Kaszub, Towarzystwo Obrony Zachodnich Kresów Polskich. Jedną z podstawowych form pracy ZOKZ była działalność wydawnicza; dysponował on nawet specjalną komórką powołaną do jej prowadzenia — Wydziałem Prasowym. Patronował wydawaniu „Biuletynu ZOKZ” w latach 1925–1927 (najpierw jednodniówka, a następnie dwutygodnik), który następnie zmienił tytuł na „Strażnica Zachodnia” (1927–1932), ukazująca się początkowo jako miesięcznik, a później w postaci kwartalnika. Potem zmieniła tytuł na „Front Zachodni”.

Autorowi pracy, na podstawie źródeł archiwalnych, udało się ustalić, że decyzję o wydawaniu „Strażnicy Zachodniej” podjęto jesienią 1921 (s. 15), zaś pierwszy numer ukazał się w styczniu 1922 r. Przypomnieć warto, że głównym inicjatorem wydawania „Strażnicy Zachodniej” i jej pierwszym redaktorem był młody historyk i działacz społeczny Teodor Tyc (1896–1927), któremu udało się skupić w Komitecie Redakcyjnym grono uczonych, publicystów i działaczy ruchu zachodniego. Byli to: Zygmunt Celichowski (bibliotekarz i wydawca), Bernard Chrzanowski (kurator poznańskiego okręgu szkolnego), Józef Kostrzewski (archeolog), Karol Kotula (ksiądz), Marcin Nadobnik (profesor UP), Jan Podkomorski (adwokat), profesorowie UP: Mikołaj Rudnicki, Kazimierz Tymieniecki, Andrzej Wojtkowski, Stefan Zalewski i inni.

Autor recenzowanej książki ustalił całą galerię osób współpracujących z pismem i drukujących na jego łamach, wybitnych historyków, działaczy oświatowych, publicystów. Scharakteryzował też cele i program pisma, które publikowało m.in. wyniki badań nad historią, językiem, zjawiskami społecznymi i gospodarczymi oraz kulturalnymi, geografiami i krajoznawstwem ziem zachodnich (Poznańskie, Śląsk, Pomorze Gdańskie, Warmia i Mazury). Zwrócił też uwagę na stosunek prasy polskiej do „Strażnicy Zachodniej”: przychylny „Głosu Narodu” i negatywny — prasy mniejszości niemieckiej „Deutsche Nachrichten”. „Strażnica Zachodnia” deklarowała ponadpartyjność.

W końcowej części pierwszego rozdziału autor omówił układ tematyczny pisma, jego finansowanie i kolportaż.

W rozdziale drugim, zatytułowanym *Problematyka ziem zachodnich i stosunków polsko-niemieckich w publicystyce historycznej*, przedstawiono motywy podjęcia tematyki historycznej, artykuły o charakterze przekrojowym i syntetycznym, problemy stosunków polsko-niemieckich między X a XVIII wiekiem, w okresie porzobiorowym (1795–1918) oraz w czasach po 1918 r.

Rozdział trzeci poświęcono *Problematyce „Kresów Zachodnich” II Rzeczypospolitej...*, omawiając problemy integracji Górnego Śląska w państwie polskim, sprawy Pomorza i polityki morskiej, miejsca Wielkopolski w odrodzonym państwie, podjęto też temat „kresów niewyzwolonych” (Prusy Wschodnie, Śląsk Opolski, Marchia Graniczna). Natomiast rozdział czwarty poświęcono *Obrazowi stosunków polsko-niemieckich w latach 1918–1933*. Autor zajął się ówczesnymi zagadnieniami stosunków politycznych i gospodarczych z Niemcami, sprawami mniejszości niemieckiej w Polsce, jej pozycji i znaczenia politycznego oraz ekonomicznego, jej prasą, szkolnictwem, życiem kulturalnym i religijnym. Przedstawił też zawarte na łamach „Strażnicy Zachodniej” oceny sytuacji Polaków w Niemczech, polityczny obraz Niemiec oraz państwa hitlerowskiego. W ocenie międzypaństwowych stosunków z Niemcami „pismo niezmiennie ostrzegało przed płynącym z ich strony zagrożeniem, przy czym większe obawy wiązano z rewizjonizmem Republiki Weimarskiej niż polityką III Rzeszy” (s. 156). Autor ostrożnie wartościuje ten kierunek myślenia publicystów „Strażnicy Zachodniej” jako niedocenianie niebezpieczeństwa hitlerowskiego. Podkreślił jednak wyraziście, iż fundamentem „programu zachodniego głószonego na jej łamach była publicystyka historyczna przesyciona przekonaniem o ciągłości i nadrzędności [...] antagonizmu polsko-niemieckiego w dziejach” (s. 155), a także „czytelne określenie potencjalnych polskich żądań terytorialnych na zachodzie” (s. 156).

Książka napisana została przede wszystkim w wyniku analizy treści samego pisma „Strażnica Zachodnia”, którego roczniki znajdują się w różnych zbiorach, m.in. w Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece im. C. K. Norwida w Zielonej Górze, Bibliotece Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Bibliotece Instytutu Zachodniego w Poznaniu, Bibliotece Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Bibliotece Uniwersytetu Wrocławskiego. Tomasz Nodzyński przeprowadził też poszukiwania źródłowe, dotyczące przede wszystkim ustalenia okoliczności i trybu wydawania „Strażnicy Zachodniej”,

w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, w Wojewódzkich Archiwach w Katowicach i Poznaniu. Wykorzystał też liczne źródła drukowane i czasopisma. Obszerna bibliografia załącznikowa zawiera informacje o wielu studiach i materiałach dotyczących polskiej myśli zachodniej.

Recenzowana praca ma przede wszystkim charakter rozprawy historycznej, ale napisana też została z wykorzystaniem technik i metod stosowanych w prasoznawstwie oraz nosi charakter monografii prasoznawczej i jako taka zasługuje na wysokie uznanie.